

עוד על שיטת רבדים

(תגובה למאמרו של הרב יצחק שילת)

"ויין ושכר לא שתיתי" - אמר רבי אלעזר: מכאן, לנחשד בדבר שאין בו שצריך להודיעו.

(ברכות לא, ב)

צר לי שהרב שילת מייחס לנו דברים שלא כתבנו ולא עלתה על לבנו, וכפי שיבואר לקמן:

א. סמכותה של ה'סתמא דגמרא'

כותב הרב שילת:

הנגע העיקרי שאני רואה בשיטה הוא החלוקה של בעלי התלמוד לאמוראים מוקדמים ולסתמאים מאוחרים, וההתייחסות השונה אל מעמדם, סמכותם, כוונותיהם וכו'. זהו דבר שלא נשמע בישראל, והוא מוטעה מיסודו.

במאמרי¹ הדגשנו שאין לנו שום כוונה לפגוע במעמדם או סמכותם של הסתמאים. גם הסתמאים הם חלק מהשתלשלות התורה שבעל-פה מדבר ה' שבסיני עד ימינו אנו. התלמוד כפי שהוא בפנינו התקבל על ידי כלל ישראל, כדברי הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה, וכל דבריו מחייבים אותנו באותה מידה.

הדבר נשמע ונשמע בישראל וכמבואר בחוברת "קובץ דברי ראשונים ואחרונים בעניין הבנת דרכי התלמוד" (בעריכת א' מלאך) שבהוצאתנו.

ב. דיון אמוראי ודיון סתמאי

עוד כותב הרב שילת:

האם בר דעת מעלה בדעתו שהאמוראים הוציאו מפיהם רק את המימרות העבריות, ולא היה שום דיון בדבריהם?!

ודאי שאף אחד לא מעלה כך על הדעת, ואף אנו. כפי שנכתב במאמרי, הדיאלוגים בין האמוראים התנהלו בארמית, שהיא שפת הדיבור של יהודי בבל. אכן יש שקלא וטריא אמוראית בתלמוד, והיא נקובת שם, ויש שקלא וטריא סתמאית שאינה נקובת שם, ולדעתנו ברובה היא מאוחרת לרוב האמוראים. ראיות לדעה זו מצויות במאמרינו, ואכמ"ל.

בדברינו כאן רק נוסיף עוד ראיה נסיבתית. הספרות האמוראית בתלמוד מסתיימת, לפי עדותו של רב שרירא גאון, עם פטירתו של רבינא בר רב הונא (בשנת 500 למניינם). הספרות הרווחת ביותר בתקופת הגאונים היא ספרות השו"ת, ופריחתה החלה - ככל שניתן לשפוט על פי המקורות שבידינו - אחרי עליית האיסלאם. אין בידינו אף לא תשובה אחת של גאון שנכתבה טרם עליית האיסלאם, ומעטות מאד התשובות שנכתבו לפני עליית השושלת העבאסית במחצית המאה השמינית מרב יהודאי גאון ואילך.

1. צהר טו, "הרקע העיוני לשיטת רבדים", להלן: "מאמרי".

היכן מצויה הספרות שמשנת 500 עד 750? עד שנת 500 ספרות אמוראית, משנת 750 ספרות גאונית, ובמשך 250 שנה חלל ריק!! אתמהה. אפשרי שהספרות הסתמאית היא פריה של תקופה זו.

ג. שיטת רש"י ורש"ג

הרב שילת מצטט את דברי רש"י שהובאו במאמרי. רש"י כותב שם שרב אשי הוסיף קושיות ותירוצים מהדורות שקדמו לו. דיון בדעת רש"י נמצא במאמרי, כאן רק נדגיש שרש"י אינו פוסל את האפשרות שהיו הוספות לתלמוד אחרי רב אשי. **אין שום רמז ברש"י לדעה, שהתלמוד שלפנינו הוא התלמוד שיצא מתחת ידיו של רב אשי.**

הרב שילת מצטט גם מדברי רב שרירא גאון, שהארכתי לדון בהם במאמרי, ועל כך הוא כותב: התלמוד כולו על כל קושיותיו ושינויו, משאו ומתנו נוצר דור אחרי דור, והדברים נקבעו ונמסרו בספר התלמוד שלפנינו.

הרב שילת ודאי מתכוון לומר שהיצירה הסתיימה בימיו של רב אשי, אך לא כן הוא לדעת רב שרירא. לדעת רב שרירא, **ההוראה** הסתיימה בימיו של רבינא בר רב הונא ורב אסי, 73 (!) שנה לאחר פטירתו של רב אשי. מתי הסתיימה העריכה והוספות פרושי הסבוראים/סתמאים? - אינו מבואר בדברי רב שרירא, רק ברור מדבריו שהדבר היה לאחר סיום ההוראה, ולדעתנו במשך כ-200 שנה (לאחר שנת 500).

מתוך הנחות היסוד שלו, מוסיף הרב שילת:

מי סנו ח"ו רב אשי ורבינא, שהגמרא בבבא מציעא אומרת שהם "סוף הוראה" מלהיות עורכים נאמנים עד שצריך לחפש עורכים אחרים אנונימיים.

וכפי שכתבתי במאמרי הביטוי "סוף הוראה" הוא ביטוי שמשמעותו נתונה במחלוקת, ולדעתנו אין בו שום רמז לעריכה.

העיקר הוא שאחרוני האמוראים הם עורכי התלמוד... כל החומר התלמודי הוא אמוראי. אולם הרב שילת אינו מנמק את קביעתו זו.

ד. לשון הגמרא ומשמעותה

הרב שילת מביא את סוגיית "מדליקין מנר לנר" ממסכת שבת (כב, א), וטוען כלפינו: האם כל הארמית המופיעה בסוגיה היא דברי הסתמאים? כבר כתבתי שהדיאלוגים בין האמוראים התנהלו בארמית. מלבד זה גם ביחס למימרות של האמוראים כתבנו **שרוב** (מעל 85%) דבריהם **(ולא כל)** הם בעברית.

במסגרת דיון זה לא נוכל להתייחס לכל פרטי הסוגיא, רק זאת נוכל לראות, שהתלמוד מוסיף לדברי האמוראים בסוגיא כמה וכמה מרכיבים שאינם כלולים במשא ומתן נקוב השם של האמוראים, ואכמ"ל².

ובכל זאת נעמוד על נקודה אחת בסוגיא זו, שכבר עמדו עליה האחרונים: לגבי השאלה "מאי הוי

2. המעיין יראה כי מרכיבים אלה הם: (א) מקור המחלוקת בין רבי יהודה לרבי שמעון בגריה אחר דברי אביי. (ב) הנפקא מינה בין הטעם משום ביזוי מצוה לבין הטעם משום אכחושי מצוה. (ג) הסבר לקושייתו של רב אביא ותוספת הסבר לתירוץ של רבא. (ד) הסבר לקושייתו של רב ששת, וקושיא לטעמו של מאן דאמר משום אכחושי מצוה. (ה) ולבסוף, שאלת הצעה לפני דבריו של רב הונא בריה דרב יהושע.

עלה" כותב הפני יהושע שסתמא דתלמודא שואל כך³. גם הריטב"א כתב שלמסקנת הסוגיא שהדלקה עושה מצוה (ומדליקים אפילו ע"י קינסא), תירוצו של רב פפא הוא דרך דחיא (כי לפי המסקנה ניתן להסביר שבמקדש הדליקו ע"י קינסא). יש להעיר שהרמב"ם והרי"ף הביאו את הדין שמדליקים מנר לנר ללא שום תוספת, כלומר הם התעלמו מהדיון הסתמאי המחלק בין הדלקה ישירה מנר לנר לבין הדלקה בקינסא.

ה. זעת הרמב"ם

כותב הרב שילת:

שקר טפלו על אדוננו הרמב"ם האומרים שהרמב"ם לא סבר שלסתמא דגמרא יש סמכות מחייבת. וטעות היא בידי הסבורים שכך אנו אומרים.

ו. התוצאות החינוכיות

עוד כותב הרב שילת במאמרו:

אך יותר לעומק אין בזה כדי לתרום לאהבת תורה ויראת שמים. ההתייחסות ה"ארכיאולוגית" אל הסוגיה מבלבלת יותר מאשר מקילה. הרבה יותר קל להבין את הסוגיה כאשר היא נלמדת ברצף וכמקשה אחת.

ההתייחסות של הרב שילת היא תיאורטית, אך השיטה נוסתה בשטח כבר במשך שנתיים, והתוצאות מדברות בעד עצמן. רמ"ם המלמדים בשיטה זו מעידים על הגברת אהבת תורה ויראת שמים. ההתייחסות אל תורה שבעל פה ואל הסוגיה היא התייחסות דינמית כדבר ה' המופיע בפי כל חכמי דור ודור.

גם הרב אבינר בשיחתו עמנו (אף שהוא מתנגד לשיטה בגלל עקרונות המונחים בבסיסה, ולכך התייחסתי במאמרי) סיפר שבשיחתו עם רמ"ם המלמדים גמרא הציע ללמד את הסוגיה בעזרת שקפים, כשתחילה ילמדו התלמידים את החלקים העיקריים של הסוגיה, ולאחר מכן בשלבים את חלקיה הנוספים, כך שכאשר התלמיד יבין את עיקר הסוגיה ולא את חלקיה הנוספים, לא יישאר בלי מאומה.

ז. לימוד הראשונים

כותב הרב שילת:

מי שלומד גמרא בלי ראשונים הריהו כלומד תורה שבכתב בלי תורה שבעל פה. מעולם לא טענו שאין צריך ללמוד ראשונים. להיפך. לדעתנו שיטתנו היא שיטה לתלמיד בתחילת דרכו, ואחר שיהיה בקיא בשיטה יהיה מוכן יותר לצלול לדברי הראשונים מאשר בשיטה הרווחת כיום.

3. לדעתו, התלמוד אינו חושש לקושיא על מאן דאמר "משום אכחושי מצוה", כיון שקושייתו של רב ששת היא לפי שיטתו שלו עצמו במנחות (פח, ב), שמנורה של מקדש של פרקים היתה (אינה מתפרקת), אבל למאן דאמר שמנורה של מקדש של חלויות היתה (מתפרקת) יסוד הקושיא נופל, לכן שאל התלמוד "מאי הוה עלה".

ח. התנגדויות נוספות

שתי התנגדויות נוספות לשיטה קשורות למישור האמוני והחינוכי:

1. אחדות והתחדשות בתורה שבעל פה

התורה היא זרם חיים אחד, של חיי עולם אשר נטע ה' בתוכנו, הנמשך מדבר ה' בסיני עד עצם ימים אלה. המתנגדים טוענים שחלוקת המשנה והתלמוד לרבדים ופרשנותו של כל רובד לפי פשוטו יוצרת נתק במעיין זה.

כותב הרצי"ה קוק בשיחותיו (תלמוד תורה ב, סעיף 26):

הקדוש ברוך הוא לא עזב אותנו. הוא משרה שכינתו בתוכנו, הוא שוכן בנו מתוך נבואת הנביאים, ומתוך חכמת החכמים - כפי מדרגות הדורות. נתינת התורה אינה דבר שהיה פעם בעבר. בברכות התורה אנו אומרים "נותן התורה" בלשון הווה ולא "נתן" בלשון עבר כי, כפי שמסביר הט"ז (או"ח סי' מז סק"ה), רבונו של עולם נותן לנו תמיד את התורה בלי הרף, "חיי עולם נטע בתוכנו" התורה היא בתוכנו.

במתן תורה של שבועות, הקב"ה רצה לגלות בבת אחת את כל מה שהתכוון לגלות בעולמנו עד סוף הדורות. אילו עם ישראל היה מקבל תורה זו, היה חוזר העולם למצב שלפני חטא האדם הראשון (לשם שבו ואחלמה, הקדמות ושערים, שער ו פיו, כד, ב ובעוד מקומות). אבל עם ישראל לא עמד בניסיון זה ולכן התורה שניתנה ביום הכיפורים היא תורה מדורגת הניתנת לאט במשך כל הדורות.

כך כותב הראי"ה קוק (אורות הקודש, ח"ב עמ' תקלז):

תורת ההתפתחות, ההולכת וכובשת את העולם כעת, היא מתאמת לרזי עולם של הקבלה, יותר מכל התורות הפילוסופיות האחרות... התפתחות ההולכת במסלול של התעלות, היא נותנת את היסוד האופטימי בעולם... ההתפתחות מופיעה אור על כל אורחות ד'. ההויה כולה מתפתחת ועולה.

גם התורה טוענת שהעולם מתפתח ומתעלה. דבר ה' חי, יותר ויותר חודר לעולם, והעולם נעשה טוב יותר, יותר מוסרי, יותר מתאים למגמה הא-להית. מתוך זה נובע שהתפתחות והתחדשות היא אבן פינה בלימוד תורה.

ובתוספתא כתוב (סוטה [ליברמן] ז, יא):

"דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים" ... או מה דורבן זה מיטלטל, יכול אף כך דברי תורה? ת"ל: "וכמסמרות נטועים". [או אינן חסירין ולא יתירין? **תלמוד לומר: "נטועים"**] - מה נטיעה פרה ורבה, אף דברי תורה פריין ורביין...

אם התפתחות היא אבן פינה בלימוד תורה, בהכרח הוא שיש ערך מוסף לדברי חכמי כל דור על הדור שקדם לו. בשיטת 'רבדים' אחת המטרות המרכזיות היא לנסות להבין את ההתפתחות ואת הערך המוסף הזה. ללא הבנת ההתפתחות וההתחדשות, דבר ה' חי עלול להפך לדבר "מת", "מאובן", "קפוא" ואינו רלוונטי לדורנו.

ההתפתחות היא גם בדרכי הלימוד, כדברי הראי"ה (עולת ראי"ה ח"א עמ' של):

...והאמת של אור העולם תבנה מצדדים שונים ומשיטות שונות, שאלו ואלו דברי א-להים חיים, מדרכי עבודה והדרכה וחינוך שונים, שכל אחד תופס מקומו וערכו...

ובאורות התורה (תורת חוץ לארץ ותורת ארץ ישראל, סעיף ח):

לאלה הננו צריכים לקרא קריאה גדולה... **לא במה שתחקו, במעט או בהרבה, את הסגנון**

של החידוש, הפלפול והדרוש, שבגולה, תראו את כוחותיכם הנפלאים, יושבי ארץ חיים, תעודה גדולה וגבוהה הרבה יותר יש לכם... לא יכבד לנו מרוב הגוונים שהננו מוצאים כבר ערוכים בספרים, בשיטות והליכות עולם, בכל מקצועות התורה, המוסר והדעת. כי יותר מזה ירבו לנו חדשים לבקרים נהרי נחלי דעת ותבונה...

2. ההתנגדות החינוכית

ההתנגדות נוספת קשורה לפן החינוכי. המתנגדים טוענים שגם אם נניח שהשיטה נכונה, הרי שהלומדים בשיטת רבדים עשויים לזלזל בדברי האמוראים או בעלי התלמוד ועלולים לחשוב שדבריהם אינם מחייבים.

איננו מזלזלים בטענה זו; אך אנו חלוקים על הדרך להתמודד עמה. המצב בדורנו הוא שהתלמידים בעצמם מעלים את השאלות, והם מודעים לתופעות המצויות בתלמוד שעליהן עמדנו במאמר, כעין פשט המשנה שאינו תואם תמיד את פירוש האמוראים. **הטענה שהתלמיד צריך להתעלם מהבנתו ולהתעלות להסברי האמוראים ובעלי התלמוד, עשויה לפגוע באמון של התלמידים ברבותיהם.** בוודאי איננו שוללים חלילה, לימוד דברי התלמוד בהעמקה ובניסיון להבין את פרשנות האמוראים ובעלי התלמוד. יש לעמול ולברר היטב את עומק דבריהם של האמוראים - מדוע פירשו כפי שפירשו, מה הביא אותם לכך ומהי נקודת ההבדל בין תפיסתם ולבין הבנתנו. אבל אנו שוללים את הזלזול בחוש הביקורת של התלמידים.

מעבר לכך, דבר ה' אינו מפחד מהאמת. עם הסכנות צריך להתמודד אבל לא במחיר של ויתור על האמת. במקביל ללימוד על פי שיטת רבדים יש לחנך את התלמידים בקבלת קדושתה של תורה שבעל פה הנובעת לא רק מהעברת המסורת מדור לדור אלא גם ממה שכל חכם מחדש, שהוא גם חלק מתורה שבעל פה ומקדושתה. יש ללמד שהסמכות של התלמוד נובעת מקבלתו על ידי כלל ישראל, אבל בחידושי תורה ובדרכי לימוד חדשות, מקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בו (חולין ו, ב).

ואורח צדיקים כאור נוגה, הולך ואור עד נכון היום.

